

Wandeling langs Struikelsteentjes door binnenstad en Wyck – duur: 90 minuten

Verzorgd door

Fred Grünfeld, oprichter Struikelsteentjes Comité Maastricht en Christianne Schreuder, gastconservator 'Struikelsteentjes in Maastricht', en Marianne Lubrecht, conservator Culturele Biografie

Centre Céramique – Culturele Biografie dankt van harte alle nabestaanden die zo genereus hun herinneringen en verhalen deelden.

Centre Céramique heeft er alles aan gedaan om het copyright van alle afbeeldingen te achterhalen, en de juistheid van de teksten te staven.

Komt u desondanks toch iets tegen waarvan u denkt dat het niet correct is afgehandeld, dan stellen wij uw reactie bijzonder op prijs (marianne.lubrecht@maastricht.nl).

Foto voorkant: Inge Davis

Informatie: www.struikelsteentjes-maastricht.nl

1. Stenenbrug 5 (verhaal Léonard Salomon)

Léonard Salomon: een zeer liefhebbende vader

Léonard Salomon heeft een textielwinkel op de Grote Gracht, naast slagerij Drielsma. Hij woont in bij de zus van zijn moeder, Carolina Haguenaer-Karels, op de Stenenbrug. Zijn zoon Emile groeit op bij het gezin Drielsma. Zijn andere zoon Jackie, groeit op bij zijn oma, de moeder van Léonard: Rosalie Karels. Léonard Salomon komt vaak bij het gezin Isaack. De Isaacks hebben een lederzaak op de Grote Gracht. Waarschijnlijk zit Léonard in het verzet. De Duitsers verbieden zijn handel in textielwaren.

Verraden door een NSB'er?

Samen met het gezin Isaack wordt Léonard in augustus 1942 voor de eerste keer gearresteerd. Ze moeten zich melden bij de school in de Professor Pieter Willemsstraat en worden vervolgens naar het doorgangskamp Westerbork gebracht. Een maand later is Léonard weer vrij. Vanwege zijn gemengde huwelijk mag hij naar huis om te zorgen dat zijn half-joodse kinderen goed achterblijven. Op 11 november 1942 wordt hij voor de tweede keer gearresteerd en vermoedelijk eerst naar de gevangenis in Maastricht gebracht. Hij zou zijn verraden door een NSB'er die in de Ridderstraat woont. Emile ziet zijn vader tot vlak voor diens tweede arrestatie. Hij vermoedt dat zijn vader nooit is ondergedoken omdat hij daar geen geld voor had.

Vermoord in Sobibor

Léonard verblijft bijna zeven maanden in kamp Westerbork. Op 3 mei 1943 krijgt hij te horen

dat hij de volgende ochtend op transport gaat naar het oosten. Die nacht kan hij niet slapen. Hij schrijft een aangrijpende brief aan zijn zonen Emile en Jackie. 'Nu is alles voorbij en ga [ik] naar een onbekende wereld waar ik niets meer van jullie zal horen.' Gedurende het transport naar vernietigingskamp Sobibor lukt het hem nog een briefkaart uit de trein te gooien voor Emile en Jackie. 'Ik hoop het beste voor jullie ik zal moed houden en altijd aan jullie denken jullie vader is altijd in het hart bij jullie (...).' Léonard arriveert op 7 mei in Sobibor en wordt daar diezelfde dag vermoord.

2. Koestraat 12: Gerhard Soesman

Communistisch verzetsstrijder Gerhard Soesman

Gerhard Soesman zit op de gemeentelijke HBS in de Maastrichtse Helmstraat. Op 9 november 1940 is er al sprake van verzet op deze school. Er wordt een brief gestuurd naar de Ortskommandant met als aanhef: Aan de 'Lumpen Ortskommandant van Maastricht'. In deze brief wordt ook Hitler belachelijk gemaakt. De brief is ondertekend door 'Die Organization tödt Hitler, klas 2a, 3a en 4a'. Onderzoek naar de schrijvers levert niets op. Als straf wordt de school acht dagen gesloten.

Verraden door een infiltrant

Op 24 januari 1942 worden drie leerlingen van de gemeentelijke HBS –Soesman, Hack en Hoppers – opgepakt wegens het verspreiden van het communistische verzetsblad *De Vonk*. De jongens zijn verraden door de infiltrant Engwirda, die werkt voor de *Sicherheitspolizei*.

Engwirda kent de communistische beweging van binnenuit. Hij heeft in Spanje met de communistische milite gevochten tegen Franco.

Soesman blijft vastzitten

Soesman, Hack en Hoppers worden overgebracht naar de Duitse politieke gevangenis in de Grote Looiersstraat. Hoppers komt snel vrij. Door bemiddeling van zijn vader wordt Hack na een jaar vrijgekocht. De Joodse, negentienjarige Gerhard Soesman blijft vastzitten. Na achttien maanden wordt hij overgebracht naar kamp Vught. Van daaruit volgt een transport naar Auschwitz. Daar wordt hij op 21 januari 1945 vermoord, nog geen week voor de bevrijding van het concentratiekamp.

3. Achter de Comedie 8: Servatius Ritzen

Vlak voor de bevrijding doodgeschoten op het Vrijthof

Het gezin Ritzen woont in een pand dicht bij de schouwburg, Achter de Comedie 2. Daar woont het gezin Ritzen. Vader Servatius is opzichter van schouwburg de Bonbonnière. Als de Duitsers Maastricht bezetten, neemt Sipo-leider Max Ströbel zijn intrek op de begane grond van de schouwburg. Waarschijnlijk omdat hij Servatius niet vertrouwt. Ströbel heeft al regelmatig invallen gedaan in de schouwburgkelders, maar hij vindt geen belastend materiaal tegen Servatius. In de Bonbonnière vinden bijeenkomsten van nazi's plaats. Servatius speelt de informatie die hem tijdens die bijeenkomsten ter ore komt waarschijnlijk door aan het verzet. Daarnaast wordt zijn woning gebruikt als doorgangshuis.

Op het Vrijthof klinkt een schot

Op 4 september 1944 rijdt Max Ströbel in een open auto over het Vrijthof. Hij ziet Servatius

praten met een kennis. Ströbel stopt ter hoogte van restaurant Monopole en vraagt aan Servatius hoe het met hem gaat. Meteen daarop schiet hij Servatius in zijn buik. Na te zijn binnengebracht in het politiebureau, wordt Servatius met een ambulance naar ziekenhuis Calvariënberg vervoerd. Daar ligt hij volgens de overlevering in bed met een oranje bloem in zijn hand. Op 14 september 1944, de dag dat Maastricht wordt bevrijd, overlijdt de 56-jarige Servatius aan een bloedvergiftiging. Hij heeft nooit gesproken over zijn betrokkenheid bij het verzet.

4. Wolfstraat 6, 8 en 12

Wolfstraat 6: Giel Ummels

Giel Ummels, verzet vanuit de slagerij

Giel Ummels woont aan het begin van de Tweede Wereldoorlog in de Maastrichtse Wolfstraat. Op nummer 6, om precies te zijn. Daar heeft hij een slagerij. Hij is getrouwd en heeft twee jonge dochters: Mieke en Tonny. Zijn werk als verzetsstrijder begint in 1942. Dan vraagt kapelaan Joosten van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, die al actief is in het verzet, of hij wil helpen bij het verspreiden van voedselbonnen. Ook wordt Giel gevraagd mensen te verzamelen voor een overval op het distributiekantoor van de Duitsers.

Voedselbonnen in de poppenwagen

Giel is lid van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO) en probeert

distributiebonnen te leveren aan onderduikers. Zijn slagerij is een schuilplaats voor Joodse onderduikers, Belgische en Franse krijgsgevangenen, maar ook voor Franse, Amerikaanse en Britse piloten. Hij helpt hen te ontsnappen. Zo nu en dan met hulp van dochter Mieke. Zij pakt de geallieerden bij de hand en brengt hen naar de Zusters Ursulinen of de Zusters Onder de Bogen. Ook worden voedselbonnen verstopt in de poppenwagen van Mieke, die zij dan naar verzetsman Jo Lokerman brengt. Regelmatig vindt bij slagerij Ummels overleg plaats over het vrijkopen van verzetsstrijders.

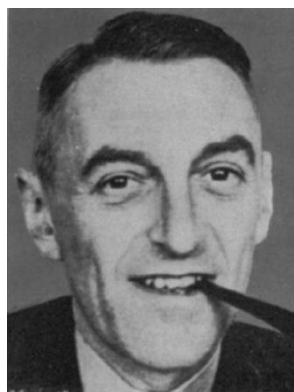
Verraden, ondervraagd, gevangengenomen

Op 9 en 10 mei 1944 worden vijftig mensen opgepakt, onder wie Giel en zijn echtgenote Truïke (Gertruda) Meijs. Mevrouw Zeguers-Boere heeft hen aan de SIPO kunnen verraden door zich voor te doen als verzetslid. Het verzet vertrouwt haar omdat haar echtgenoot in 1940 als krijgsgevangene in Duitsland moest gaan werken. Bovendien heeft ze een onderduiker in huis genomen.

Giel en zijn echtgenote Truïke worden ondervraagd. Dat geldt ook voor mede-verzetslid en buurman Edmond Houtappel en zijn echtgenote. De ondervragingen vinden plaats in een pand aan de huidige Wilhelminasingel. Vervolgens worden de ondervraagden naar de gevangenis op de Minderbroedersberg gebracht. De dochters van Giel zijn in die periode drie dagen alleen in huis met Duitse soldaten.

Vermoord in Sachsenhausen

Na drie weken komen de echtgenotes van Giel en Edmond vrij. Mevrouw Ummels duikt onder met haar twee dochters. Giel wordt naar kamp Vught gestuurd. Het verzet plant een overval op het transport bij het viaduct in Sittard om Giel vrij te krijgen. De voorgenomen actie mislukt, weer door het verraad van mevrouw Zeguers-Boere. Giel gaat vanuit kamp Vught op het laatste transport naar concentratiekamp Oranienburg. Uiteindelijk wordt hij vermoord in concentratiekamp Sachsenhausen. Dat gebeurt op 2 december 1944. Giel is dan 35 jaar. Zijn één jaar oudere broer Mathieu, die tegelijkertijd met hem is gearresteerd, wordt vermoord op 6 mei 1945 in concentratiekamp Neuengamme.

Wolfstraat 8: Edmond Houtappel

Wijnhandelaar opgeleid in Bordeaux

De Maastrichtse wijnhandelaar Edmond Houtappel en zijn echtgenote Maria wonen aan de Franciscus Romanusweg in Wyck. Als de Duitsers hun woning vorderen, verhuizen ze met dochter Maddy naar de grossierderij van de familie in de Wolfstraat nummer 8. Edmond is reservekapitein in het 13de regiment Infanterie van het Nederlandse leger en leidinggevende van de grenswachters in Wahlwiller. In zijn militaire functie fotografeert hij het terrein van de Duitse troepen. Vervolgens worden deze foto's via zijn zwager, de Belgische consul in Maastricht, doorgespeeld aan de Belgische regering. 'Na de Duitse inval in Nederland wordt Edmond via zijn buurman Giel Ummels ook actief in de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO). Hij helpt mee met het vinden van onderduikplaatsen en zorgt voor distributiebonnen,' vertelt mevrouw M. Frijns-Ummels.

Aantal onderduikers groeit

In de kelder van het huis van de Houtappels is een doorgang gemaakt naar het buurhuis van Giel Ummels zodat onderduikers indien nodig veilig kunnen vluchten naar een ander adres. In 1944 groeit het aantal onderduikers van de LO van enkele honderden tot meer dan duizend. Per maand wordt meer dan 20.000 gulden aan steunuitkeringen betaald. Daarbij wordt een speciaal fonds opgericht om gevangengenomen verzetsstrijders vrij te kunnen kopen. Mevrouw Zeguers-Boere speelt in op de grote geld sommen die het verzet wil geven voor gevangen verzetsleden en verraadt hen voor de koopsom. Het verzet vertrouwt haar omdat haar echtgenoot in 1940 als krijgsgevangene in Duitsland moest gaan werken. Bovendien heeft ze een onderduiker in huis genomen.

Duitse feesten aan de Van Heylerhofflaan

Mevrouw Zeguers-Boere organiseert in haar huis aan de Van Heylerhofflaan feesten voor Duitse militairen en prostituees. Ook houdt ze zich bezig met zwarthandel en smokkel. In december 1941 verhuist ze naar Servaasklooster 37. Daar wordt ze in 1942 gearresteerd wegens illegale handel. Tijdens haar gevangenschap krijgt ze een relatie met het hoofd van de *Sicherheitspolizei* in Maastricht: Max Ströbel. Mevrouw Zeguers-Boere weet verzetsstrijders te vinden en speelt informatie over hun verblijfplaats door aan de SIPO.

Edmond overlijdt in Neuengamme

Op 9 en 10 mei 1944 worden in totaal vijftig mensen opgepakt, onder wie Edmond en Maria Houtappel en mede-verzetsstrijder Giel Ummels en zijn echtgenote. Alle vier worden ze naar de gevangenis gebracht op de Minderbroedersberg. Na drie weken worden mevrouw Houtappel en mevrouw Ummels vrijgelaten. Hun echtgenoten overleven het verraad van mevrouw Zeguers-Boere niet. Giel Ummels wordt op 2 december 1944 vermoord in concentratiekamp Sachsenhausen. Edmond Houtappel wordt op 24 november 1944 vermoord in concentratiekamp Neuengamme.

Wolfstraat 12: Familie Karels

Handel in manufacturen

Max Karels is getrouwd met Paulien Hertz. Ze hebben een manufacturenwinkel in de Wolfstraat 12. Daar wonen ze ook, met hun zonen Julien (roepnaam Jules) en Louis Robert. Julien werkt als winkelbediende, Louis Robert is afvalsorteerder. Op 2 oktober 1942 worden

de Karels gearresteerd. Max, Paulien en Julien maken op 2 november 1942 deel uit van een transport naar Auschwitz. Drie dagen later worden ze daar vermoord, waarschijnlijk vlak na hun aankomst. Louis Robert wordt op 16 februari 1943 naar Auschwitz gedeporteerd, waar ook hij na zijn aankomst op 20 februari wordt vermoord.

Deportatie

Louis Karels, de broer van Max, woont in de Zakstraat op huisnummer 6. Hij verkoopt kruidenierswaren op de markt. Louis leeft gescheiden van de rooms-katholieke Maria van der Venne. Zijn zoon Edmond is waarschijnlijk vanwege dit gemengde huwelijk niet opgepakt. Hij verblijft bij zijn moeder en overleeft de oorlog. Louis maakt deel uit van de arrestatie op 25 augustus 1942 van de eerste grote groep Joodse mannen in Limburg, en komt via Westerbork in Auschwitz terecht. Daar wordt hij op 31 augustus 1942 vermoord. Het weinige dat bekend is over het gezin Karels, komt van de nicht van Max, Carla Pirnay-Karels. Haar ouders vluchten met de 18 maanden oude baby Carla naar Zuid-Frankrijk, en vervolgens naar Zwitserland. Na 1945 keert het gezin Karels terug naar België. Carla is dan zes jaar oud.

5. Maastrichterbrugstraat 31:

Abraham en Hannchen Löwenstein

Alle zes de dochters Löwenstein mogen studeren

Alfred en Hannchen Löwenstein wonen in het Duitse Ahaus, waar ze tussen 1899 en 1914 zeven kinderen krijgen: Bertha, Martha, Else, Regina, Lydia, Max en Ruth. Hun enige zoon Max overlijdt in 1911 op tweejarige leeftijd. Het echtpaar Löwenstein heeft een groothandel in leer en schoenmakersmaterialen. Ook hebben ze een leerlooierij.

Hun trots

Voor de Löwensteins is de opleiding van hun dochters heel belangrijk. Alle dochters studeren dan ook, wat heel uitzonderlijk is voor die tijd. Zo promoveert Else in de chemie en doet Bertha een secretaresseopleiding in Engeland.

Echtpaar wordt opgepakt

In de *Kristallnacht* van 9 op 10 november 1938 wordt hun winkel vernield en geplunderd. Vanaf dan worden Joden verdreven en vervolgd. In de eerstvolgende weken worden 30.000 Duitse Joden opgesloten in concentratiekampen.

Toch naar Maastricht

Alfred reageert vrij laconiek op een aantal waarschuwingen van omwonenden. De Löwensteins hebben zich altijd ingezet voor de gemeenschap in Ahaus, waardoor ze menen te kunnen rekenen op bescherming van de stad. Toch besluit het gezin naar Maastricht te verhuizen. In het voorjaar van 1939 verkoopt dochter Bertha het woonhuis en de zaak. Net als een aantal andere zussen vertrekt Bertha naar het buitenland. Het echtpaar vestigt zich in de Maastrichter Brugstraat 31. Na de bezetting van Nederland in 1940 wordt het voor de Löwensteins al snel weer gevaarlijk. Het echtpaar wordt opgepakt en vanuit kamp Westerbork naar Sobibor getransporteerd. Ze worden daar bij aankomst op 23 juli 1943 vermoord.

Twee struikelsteentjes

In de Maastrichter Brugstraat liggen twee struikelsteentjes voor het echtpaar Löwenstein. Wat heel uitzonderlijk is: hun zes dochter hebben de oorlog overleefd.

6. Kleine Stokstraat 1

Familie Wajnkowski

Een bijzondere vriendschap: Harald en Lieske

Bernhard en Frieda Wajnkowski vluchten in 1933 met hun zoon Harald vanuit het Duitse Hamborn naar Maastricht. Zij horen vermoedelijk bij de groep vluchtelingen die zich in 1933 meldt bij het klooster Severen in Amby. Daarna vestigen ze zich in de Kleine Stokstraat 1. Het is een ruim huis met verschillende verdiepingen. Op dit adres wonen ook de weduwe Johanna Os-André en haar kinderen Simon en Mieneke. Op 28 oktober 1938 krijgen Bernhard en Frieda een dochtertje: Iza.

Samen lezen in de veranda

Op 24 augustus 1942 wordt de familie Wajnkowski opgeroepen zich te melden in de Professor Pieter Willemsstraat. Vanaf dit moment verschillen de bronnen over wat er met de leden van dit gezin gebeurt. Het hele gezin gaat op transport naar Westerbork, maar Frieda (in verwachting) en de kinderen mogen (diezelfde dag nog) terug, zegt de Joodse Raadcartotheek van Westerbork. Een andere versie stelt dat Bernhard de volgende dag op transport naar Westerbork wordt gezet en dat Frieda vanwege haar zwangerschap samen met kinderen Harald en Iza in Maastricht mag blijven.

Dat laatste zou ondersteund kunnen worden door een schrijven op 26 augustus 1942 van de Maastrichtse commissaris van politie aan de officier van justitie. De eerste meldt: "Hierbij heb ik de eer u edelachtbare te doen toekomen een lijst van Joodsche personen welke op den 25-sten augustus 1942 te Maastricht zijn aangehouden en overgegeven aan de Sicherheitspolizei, om op transport te worden gesteld naar Westerbork (Dr.)." Op de bijgevoegde lijst staan als nummer 90 doorgestreept Sara F. Wajnkowski-Piotrkowski, Kleine Stokstraat 1 met de aantekening "proces-verbaal, moeder ziek". Op nummer 92 staat Harald (zelfde adres) met aantekening "12 jaar". Op nummer 92 staat Iza Wajnkowski (zelfde adres)

met bij haar naam genoteerd: "3,5 jaar". Daaruit zou geconcludeerd kunnen worden dat Frieda Wajnkowski die dag dus niet op transport is gezet.

Hoe dit ook zij, Frieda en de kinderen trekken na de 26ste augustus 1942 in bij het echtpaar Davids, aan de Hoofdstraat 36 in Amby. Lieske Slangen is tijdens de Tweede Wereldoorlog bevriend met Harald en woont een paar huizen verderop. Ze herinnert zich hoe ze samen lezen in de veranda bij haar thuis, want dat doen ze allebei graag. Annie, het zusje van Lieske, speelt graag met Iza. Harald en Iza zijn kind aan huis bij dit gezin.

Transport 74 naar Auschwitz

Op 12 november 1942 moet Frieda zich melden bij inspecteur Kraay. Hoewel hij lid is van de gemeentepolitie en meehelpt aan de verdrijving van de Joden, zorgt hij ook voor valse paspoorten en uitstel van transport. Zo stelt hij vast dat Frieda te zwak is voor transport. Zeven dagen later wordt in Maastricht dochter Stella geboren, die al na één dag, op 20 november 1942, overlijdt.

Op 9 april 1943 wordt Frieda opnieuw gearresteerd en moet zij samen met haar twee kinderen op transport naar Westerbork. Vanuit daar worden zij samen met vader Bernhard gedeporteerd naar Auschwitz. Dat gebeurt op 31 augustus 1943. Onmiddellijk na aankomst worden ze vermoord.

Familie Os

De Kleine Stokstraat 1: een huis met een trieste geschiedenis

Op 16 oktober 1912 trouwt Salomon Os uit Venlo met Johanna André uit Maastricht. Salomon is rangeerder, Johanna werkt als dienstbode en heeft al een zoon: Mauritz. Salomon en Johanna krijgen samen vier kinderen: Bernard, Michiel, Simon en Maria, die Mieneke wordt genoemd. Michiel sterft als hij twee jaar is. In 1930 overlijdt Salomon. De kinderen Os groeien op in Maastricht. Mauritz trouwt en Bernard vertrekt naar Rotterdam. Johanna woont dan in de Kleine Stokstraat 1 met Simon, die later bakker wordt, en Mieneke. Johanna's zussen Bertha en Celine met haar dochter Leneke wonen daar ook.

Brief uit kamp Westerbork

Dan volgt de oorlog. Op 21 augustus 1942 schrijft Bernard een brief vanuit kamp Westerbork aan zijn nichtje Leneke en tante Celine. De brief gaat over het leven in het kamp. "Ja, ik vind het erg al zo lang van mijn vrouw en kind af, maar enfin we zullen maar moed houden," schrijft hij op 21 augustus 1942. Hij stuurt ook een foto van een huwelijk in werkkamp Linde in Zuidwolde. In de brief doet Bernard ook de groeten aan zijn moeder. Of Leneke en Celine die nog hebben kunnen overbrengen aan Johanna, is onbekend. Enkele dagen na het schrijven van de brief worden Johanna, Bertha, Simon en Mieneke namelijk gearresteerd.

Onder escorte over de Sint-Servaasbrug

Op 25 augustus 1942 staat de twaalfjarige Pierre Lumens op de hoek van de Kleine Stokstraat en de Maastrichter Brugstraat, vlak bij het huis van de familie Os-André. In zijn herinnering is het ergens tussen twaalf en één uur wanneer hij ziet hoe Mieneke Os en haar broer Simon 'op klaarlichte dag' door de Nederlandse politie gedwongen worden samen met honderd andere Maastrichtse Joden over de Sint-Servaasbrug in de richting van het station te lopen.

Naar de Professor Pieter Willemsstraat

Vervolgens gaan allen naar de school aan de Professor Pieter Willemsstraat, de verzamelplaats voor te deporteren Joden. Pierre herkent Mieneke en Simon Os. Mieneke huilt niet, maar haar houding is terneergeslagen, zal hij later zeggen. De rol van de

Nederlandse politie is overigens uitgesproken. Duitse militairen of agenten ontbreken bij deze gedwongen tocht door de Maastrichtse binnenstad, op weg naar deportatie naar kamp Westerbork.

Van kamp Westerbork via Cosel naar Auschwitz

Johanna, Bertha, Simon en Mieneke vertrekken op 28 augustus 1942 vanuit kamp Westerbork naar Auschwitz. De trein stopt in Cosel, zo'n 80 kilometer voor Auschwitz. Daar worden alle Joodse mannen tussen de vijftien en vijftig, onder wie Simon Os, met geweld van hun vrouwen en kinderen gescheiden. Vervolgens worden ze uit de trein gehaald en naar verschillende werkkampen getransporteerd om dwangarbeid voor de Duitse industrie te gaan verrichten.

Johanna, Bertha en Mieneke: onmiddellijk vermoord

Na de stop in Cosel gaat de deportatietrein met onder andere Johanna (57 jaar), Bertha (55 jaar) en Mieneke (16 jaar) verder naar Auschwitz. Bij aankomst op 31 augustus 1942 worden ze onmiddellijk vermoord.

Celine mag terug naar Maastricht

Bernard wordt op 28 februari 1943 in Auschwitz vermoord. Simon Os is op 30 april 1943 'ergens in Midden-Europa' vermoord. Op 6 juni 1943 wordt Carolina Stella, het dochtertje van Bernard, op kindertransport gezet van kamp Vught naar kamp Westerbork. Moeder Jeannette gaat ook naar kamp Westerbork. Carolina Stella overlijdt daar op 8 juni 1943. Ze is dan nog geen drie jaar oud. Jeannette wordt op 16 juli 1943 vermoord in vernietigingskamp Sobibor. Celine, de zus van Johanna Os-André, zou met haar dochter Leneke zijn ondergedoken. Celine wordt op 31 maart 1944 gearresteerd en naar kamp Westerbork gebracht. Na ruim zes maanden mag ze terugkeren naar Maastricht.

7. Kesselkade 54

Leraar klassieke talen

Leo Korn is geboren in Rüstringen (bij Oldenburg) op 20 mei 1912. Hij werkt als decorateur en leraar klassieke talen op het gymnasium. Hij is vermoord op 31 maart 1944.

Emma Korn-Leeraar is op 27 juli 1904 geboren in Maastricht. Haar ouders zijn Jacob Leeraar en Anna Claessens. Ook heeft ze een zus: Selma Leeraar, die op 10 maart 1902 geboren is. Selma wordt op 19 november 1943 vermoord in Auschwitz. Ook wordt op 5 mei 1903 een boertje of zusje dood geboren. Dit kind heeft geen naam gekregen. Emma is op 10 september 1943 vermoord in Auschwitz. Zij is dan 39 jaar oud.

Jacob Leeraar is geboren in Maastricht op 27 mei 1871. Hij trouwt in Maastricht op 17 oktober 1900 met Anna Claessens, de dochter van Joseph Claessens en Esther Croonenberg.

Gitel Korn-Nissenfeld is geboren in Przdziel (Polen) op 5 mei 1885. Zij is vermoord in Auschwitz op 15 december 1942.

Kindertransport

Michael Awrum Korn is geboren in Maastricht op 2 februari 1939. Hij is gedeporteerd naar kamp Vught en later met de zogenoemde 'kindertransporten' naar tussenkamp Westerbork gestuurd. De gevangenen in kamp Vught, waaronder kinderen, verlaten Vught op 5 en 6 juni 1943, om vervolgens naar Westerbork en later naar dodenkampen als Sobibor of Auschwitz gedeporteerd te worden. Op zijn minst 1269 kinderen zijn op deze 'kindertransporten' gezet. Op het kindermonument in Vught staan de namen van de kinderen die ofwel vermoord zijn in Sobibor of in Vught al zijn omgekomen. Michael is op 4-jarige leeftijd vermoord in Auschwitz op 10 september 1943.

8. Wyckerbrugstraat 56 en 51

Wyckerbrugstraat 56: Ernst David Berets

Spioneren voor de Nederlandse Inlichtingendienst

Ernst Berets is getrouwd met de Duitse Adèle. Ze hebben een grossiersbedrijf in groenten en fruit in Krefeld. Ernst is al in Duitsland bezig met verzetsactiviteiten. Hij spioneert en brengt rapport uit aan het Nederlands consulaat. Daarbij gaat het om informatie over industriële en militaire installaties, maar ook over aantallen militairen. Als hun grossiersbedrijf in de *Kristallnacht* van 9 op 10 november 1938 wordt vernietigd, vluchten Ernst en Adèle naar Venlo. Daar begint Ernst in de Vleesstraat een bibliotheek. Later verhuizen ze naar Maastricht, waar Ernst zijn bibliotheek uitbreidt met een tijdschriftenwinkel in de Dominicanerstraat. Adèle heeft een bibliotheek in hun woonhuis: de Wycker Brugstraat 56. In Maastricht gaat Ernst door met zijn verzetsactiviteiten. Regelmatig bezoekt hij een café in het Belgische Welkenraedt. Daar hoort hij treinmachinisten uit over Duitse troepenbewegingen. Deze informatie gaat, zo is pas na het openbaar worden van de processtukken gebleken, via de Nederlandse Inlichtingendienst naar de Britse geheime dienst. Berets zelf heeft waarschijnlijk gedacht dat zijn informatie niet verder kwam dan de Nederlandse Inlichtingendienst.

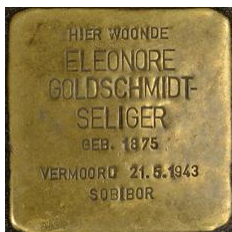
Op 18 mei 1940 wordt Ernst opgepakt tijdens een bezoek aan zijn moeder in Amsterdam. Hij wordt beschuldigd van spionage en hoogverraad tegen Duitsland. Na een jaar in voorarrest gaat Ernst naar de gevangenis in Münster. Dan wordt hij naar de Kingelpütz-gevangenis in Keulen gebracht. Die is berucht vanwege de martelingen die er plaatsvinden. In augustus 1942 wordt Ernst overgebracht naar de gevangenis in Berlijn-Tegel. Ondanks de slechte

behandeling stelt hij het thuisfront gerust: “Du brauchst dich um mich keine Sorgen zu machen. Ich habe noch immer Sorgen um euch.”

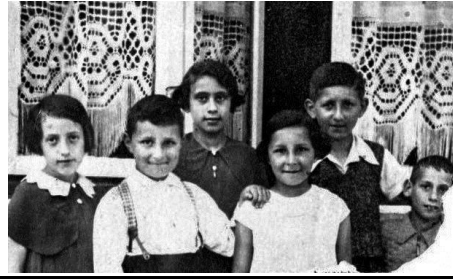
Showproces in Berlijn eindigt in Auschwitz

Tijdens zijn rechtszitting in Berlijn op 24 augustus 1942 wordt sterk benadrukt dat Ernst Joods is. Hij wordt veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest. In december 1942 wordt Ernst overgebracht naar Auschwitz. Daar overlijdt hij op 18 januari 1943 aan hartzwakte. Dat staat tenminste in het overlijdensregister. Waarschijnlijk is Ernst rond 8.00 uur 's ochtends doodgeschoten door kampbeul Walther Quakernack. Ook de moeder van Ernst is vermoord, evenals zeven van zijn broers en zussen. Alleen de oudste en de jongste hebben de Shoah overleefd. Dat geldt ook voor zijn echtgenote Adèle en hun twee kinderen.

Wyckerbrugstraat 51: Eleonore Goldschmidt-Seliger

Eleonore, ook wel Elly genoemd door haar familie, is geboren in het Duitse Bad Orb. Later verhuist ze naar Lich waar ze trouwt met Moritz Goldschmidt. Ze hebben twee kinderen: Gertrud en Herbert. In Lich runnen ze een grote kleding winkel. Na 1938 vlucht Eleonore en de familie van haar zoon Herbert naar Maastricht. Haar man Moritz is enkele jaren eerder gestorven.

9. Rechtstraat 35: Icek en Siegmund Gold

Vader en zoon Gold

De Pool Icek Gold (ook wel Izaäk genoemd) trouwt in 1926 in Duisburg met Rosa Kempinski. Ze krijgen twee kinderen: Jenny en Siegmund. In 1932 vluchten ze naar Nederland. Tot eind 1938 woont het gezin in de Schoolstraat in Heer. Siegmund gaat er naar de lagere school. 's Zondags neemt hij het stoomtreintje en volgt hij lessen in de synagoge in de Capucijnenstraat. In 1939 verhuist het gezin Gold naar de Rechtstraat 35. Icek verkoopt textiel voor markten en winkels.

Apart onderwijs voor Joden

Siegmund heeft net zijn eerste jaar afgerond aan de openbare HBS aan de Helmstraat als in de zomervakantie van 1941 Duitse verordeningen tegen Joden worden uitgevaardigd. Vanaf dat ogenblik moeten Joodse leerlingen apart worden onderwezen. Ongeveer achttien Joodse leerlingen van het middelbaar onderwijs moeten hun klas verlaten. In oktober 1940 doet de 13-jarige Siegmund zijn bar mitswa.

Joodse les van Louis Gobes

Siegmund moet ter voorbereiding een hoofdstuk uit de Thora, de Parsje, voorzingen en krijgt hiervoor les van godsdienstleraar Louis Gobes. Jenny herinnert zich dat er zinnen in de Tenach staan waarvan meneer Gobes een rood hoofd kreeg. "Dat slaan we over, dat is niet belangrijk," zei hij dan. Later probeerden broer en zus dit zelf te vertalen, maar meestal werden ze niet veel wijzer. "Wat zou 'hij bekende haar' toch betekenen?"

Icek: vermoord in Auschwitz

Als reactie op een aanval op een Duitse militair arresteren de nazi's tien willekeurig gekozen Maastrichtse mannen, onder wie Icek Gold. Hij wordt op 9 september 1941 opgesloten in de Maastrichtse gevangenis en op 11 september 1941 overgebracht naar kamp Amersfoort. Negen mannen keren terug naar Maastricht. Vanwege zijn Joodse afkomst geldt dat niet voor Icek. Zijn vrouw en kinderen wachten op het station tevergeefs op zijn terugkeer. Icek Gold wordt van kamp Amersfoort naar kamp Westerbork getransporteerd en vervolgens op 16 juli 1942 naar Auschwitz gestuurd. Hier wordt hij op 18 augustus 1942 vermoord.

Siegmund: vermoord in Midden-Europa

Siegmund wacht een soortgelijk lot. In november 1942 halen twee Nederlandse politieagenten hem met zijn moeder en zijn zus thuis op. Via de kampen Westerbork, Theresienstadt en Auschwitz komt Siegmund terecht in Gross Rosen. Vanwege de nadering van de geallieerden wordt dit kamp volledig platgebrand. Siegmund moet samen met de rest van de overlevenden naar Buchenwald lopen. Deze, en andere tochten, staan bekend als dodenmarsen, omdat het merendeel van de deelnemers sterft door een combinatie van uitputting, honger en ziekte. Het is niet bekend of Siegmund Buchenwald heeft bereikt. Het Rode Kruis deelt mee dat hij op 2 mei 1945 op 18-jarige leeftijd is vermoord 'ergens in Midden-Europa'.

10. Alexander Battalaan 2B, 45B, 74

Alexander Battalaan 45B: Max Salomon

Broer Max Salomon en zijn gezin

Op 20 mei 1942 zijn tien notabele leden van de Joodse gemeenschap gearresteerd als represaillemaatregel vanwege het verwijderen van de bordjes met het opschrift 'Voor Joden verboden' door onbekenden. Onder hen de koopman Max (Marcus) Salomon. Na enkele dagen wordt Max met twee anderen, Eduard von Geldern en Salomon Brünn, die gemengd gehuwd zijn, vrijgelaten. Voor deze drie werden anderen gearresteerd, waaronder zijn broer Louis. Broer Max Salomon wordt op 13 oktober 1942 opnieuw gearresteerd en ditmaal met het hele gezin – inclusief zijn echtgenote Sophie, hun zonen Bernard, Manus (roepnaam Emiel of Miel), Louis en dochter Rosalie (ook wel Roos genoemd) – gedeporteerd naar doorgangskamp Westerbork. De kinderen zijn in juni 1943 met het zogenoemde kindertransport uit Vught via Westerbork op transport gesteld naar vernietigingskamp Sobibor. Het 68ste transport van Westerbork naar Sobibor op dinsdag 8 juni 1943 telde 3017 personen, en daarmee is dit het transport met het hoogste aantal gedeporteerden in de periode 15 juli 1942 tot en met 13 september 1944. De ouders blijven acht maanden in Westerbork. Daar zullen zij hun broer en oom Léonard Salomon hebben ontmoet die van 11 november 1942 tot 4 mei 1943 in Westerbork zit voor hij naar Sobibor wordt gedeporteerd. Een maand later, op 8 juni, worden ook Max, zijn vrouw Sophie en hun kinderen Bernard en Louis op transport gesteld naar vernietigingskamp Sobibor. Deze trein komt op 11 juni 1942

aan in Sobibor. Meteen na aankomst wordt iedereen vermoord. Max is dan 45, Sophie 38, Bernard 13 en Louis 7 jaar oud.

Hun oudste dochter Rosalie en zoon Manus zijn eerst naar Auschwitz en van daaruit naar Bergen-Belsen gedeporteerd. Zij hebben de oorlog overleefd. Na de oorlog emigreren zij naar Canada.

Alexander Battalaan74: Louis Salomon

Louis Salomon

Louis Salomon woont met zijn vrouw Yvonne Salomon-Mertens en hun twee kinderen Roos en Jeanny aanvankelijk in de Gubbelstraat 17. Daarna verhuizen ze naar de Grote Gracht, de Statensingel, en uiteindelijk naar de Grote Staat. In 1938 verhuist het gezin naar de Alexander Battalaan 74. Vanuit al deze locaties handelt Louis in textiel en ondergoed. Ook staat hij met zijn vrouw op de markt, iets waaraan zijn dochter Jeanny (*1929) goede herinneringen heeft.

Joods verzet

Louis is zeer actief in Maastricht. Zo speelt hij in het eerste elftal van mvv. In de oorlog werkt hij in het verzet en heeft contacten in Antwerpen en Amsterdam. In het verzet is hij contactpersoon voor een Belgische verzetsgroep: de Witte Brigade. Wanneer eind mei 1941

Joden niet meer naar de bioscoop mogen, haalt Louis 16 mm geluidsfilms uit Amsterdam om die in zijn huis aan de Alexander Battalaan te vertonen.

Louis is met zijn vrouw Yvonne in Amsterdam wanneer op 20 mei 1942 tien Joodse mannen worden opgepakt als represaillemaatregel door de Duitsers. Zijn broer Max is een van de tien gearresteerde Joden. Een dag later bonzen de nazi's op de deur van het huis aan de Battalaan om Louis op te halen. Zij dreigen bij de twee dochters dat Louis zich uiterlijk 26 mei 1942 voor 16.00 uur bij de *Sicherheitsdienst* (SD) in het 'Witte Huis' aan de Sint Lambertuslaan 7 (op de hoek van de Prins Bisschopssingel) moet melden. Doet hij dat niet, dan zal dat ernstige gevolgen hebben voor de tien reeds gearresteerde gijzelaars. De dochters geven dit door aan hun vader in Amsterdam. Dat Louis in het verzet zit, komt door verraad in Maastricht aan het licht. In Amsterdam wordt hem aangeraden niet terug te keren maar onder te duiken. Louis is niet alleen bevreesd voor zijn broer, zijn vrouw en kinderen maar ook voor het lot van de gijzelaars. Hij besluit daarom wel terug te keren en zich te melden bij de SD in het 'Witte Huis'. Bij aankomst wordt zijn echtgenote Yvonne meteen van de trap getrapt; Louis wordt gevangengezet. Hij blijft veertien dagen in de gevangenis in Maastricht en wordt dan eerst naar Vught en vervolgens naar Amersfoort overgebracht. Dat Louis gemengd getrouwd is, mag niet baten omdat de nazi's hem verdenken van verzetsactiviteiten. Yvonne laat na het wegvoeren van haar man de textielzaak op haar naam zetten. Op deze manier kan ze de winkel voortzetten en haar gezin onderhouden.

Louis valt in handen van kampbeul

In kamp Amersfoort wordt Louis betrapt wanneer hij een medegevangene een tomaat geeft. Voor straf wordt hij op 2 juli 1942 in een hondenkooi gezet. De Duitse kampbeul Hugo Hermann Wolf dwingt hem een hond na te doen en trapt hem vervolgens dood. Louis is dan 42. Hugo Hermann Wolf wordt na de oorlog voor het gerecht in Amsterdam in 1947 tot levenslang veroordeeld. Louis Salomon ontvangt in 1981 postuum het Verzetsherdenkingskruis dat nu in Oorlogsmuseum Overloon is te zien.

Werkelijk geliefd door ouders

‘Mijn zus Roos en ik,’ zegt dochter Jeanny in 2016, ‘zijn door onze ouders werkelijk geliefd. Ik kan niet anders zeggen dan dat het, ondanks het zware leed dat ons gezin heeft getroffen, een grote eer is geweest Louis Salomon en Yvonne Salomon-Mertens als ouders te hebben gehad. Een heel grote eer.’

11. Herinneringsplaquette Prof. Pieter Willemsstraat

12. Stationsstraat 31: Victor Hertz dahl

Ondernemer uit Sittard

Victor Hertz dahl is op 3 augustus 1887 in Sittard geboren. Eenmaal volwassen wordt hij directeur van het kledingwinkelbedrijf Wolf & Hertz dahl. Samen met zijn broer Sylvain is hij verantwoordelijk voor de vestigingen in Heerlen, Maastricht en Sittard plus het

confectieatelier. Na zijn huwelijk in 1919 woont Victor met zijn echtgenote Marie en hun kinderen Thilly en Karel in de Stationsstraat 31. Als de situatie eind jaren '30 steeds grimmiger wordt, overweegt hij om met zijn gezin naar Amerika te vluchten. Uiteindelijk besluit hij toch in Maastricht te blijven omdat hij zijn personeel, gezien de moeilijke omstandigheden, niet in de steek wil laten. Op 21 mei 1942 pakt de *Sicherheitspolizei* Victor op. Hij is een van de mannen – vooral vooraanstaande Joden – die worden getroffen door de eerste arrestatie van tien Joden in Limburg. De actie is een ongekend felle reactie op een protestactie: het weghalen van een bord met de tekst 'Verboden voor Joden' uit het Maastrichtse stadspark. Zijn familie probeert hem nog vrij te krijgen. De *Sicherheitsdienst* (SD) is bereid Victor te laten gaan, mits zijn zoon Karel diens plaats inneemt. Victor weigert. Twee maanden na zijn arrestatie wordt Victor op 16 juli 1942 vanuit kamp Amersfoort via Westerbork naar Auschwitz getransporteerd. Daar wordt hij op 30 september 1942 vermoord. Victor is dan 55.

Marie overleeft Auschwitz

Victors echtgenote en kinderen proberen tevergeefs naar Zwitserland te vluchten. Ze gaan naar Brussel en worden daar verraden. De kinderen weten te ontkomen en vinden een onderduikadres in Smeermaas. Marie wordt via kamp Mechelen (kazerne Dossin) op 19 april 1943 naar Auschwitz-Birkenau (II) gedeporteerd. Marie overleeft de ontberingen in Auschwitz. Na de oorlog wordt ze herenigd met haar kinderen Thilly en Karel.

13. Wilhelminasingel 88: Esther Kozenicki

Nieuw adres onbekend

Esther Kozenicki wordt geboren in Düsseldorf. Vlak voordat het naziregime aan de macht komt, woont ze daar met moeder Neche Kozenicki-Fessel, vader Joseph en broer Felix. Haar ouders komen beiden uit Polen. Het gezin vlucht naar Maastricht en gaat wonen aan de Wilhelminasingel op nummer 88. Wat we weten over Esther, hebben we van haar jeugdvriendin Catrien Hein-Hardenberg. Esther en Catrien zijn vanaf het eerste jaar klasgenoten op de Stedelijke HBS in de Helmstraat. Als snel worden ze vriendinnen. Catrien leert de Kozenicki's kennen als een gelovig Joods gezin. In de zomer van 1941 krijgt Esther te horen dat ze als Joods meisje niet langer gezamenlijk onderwijs mag volgen met niet-Joodse leerlingen. Vanaf dat moment zit ze niet langer bij Catrien in de klas. Het gezin Kozenicki behoort tot de eerste groep Joden die wordt opgeroepen om zich op 25 augustus 1942 te melden. Mevrouw Kozenicki-Fessel ontbreekt die dag. Ze is naar het ziekenhuis gebracht. Op 4 november 1942 wordt ze alsnog naar Westerbork gestuurd.

'Ik kom nooit meer terug'

Joseph, Esther en Felix komen in de avond van 25 augustus aan bij de school in de Professor Pieter Willemsstraat. Catrien heeft de dag bij hen doorgebracht en loopt nu mee naar het verzamelpunt. Esther weet dan al heel zeker dat ze nooit meer terug zullen komen. Hoewel Joseph Kozenicki textielhandelaar is, werkt hij in Westerbork als elektricien. Esther schrijft vanuit Westerbork brieven aan Catrien. Ze mag alleen op 'schrijfdag' corresponderen. Het leven in Westerbork heeft grote invloed op Esther: "Ik heb hier allemaal heel andere ideeën gekregen ... Je zou werkelijk opkijken hoe ik nu over bepaalde dingen denk," schrijft ze op 16 juli 1943. De moeder van Catrien verbrandt de brieven nadat Catrien ze heeft gelezen. Catrien weet twee brieven van Esther te verstoppen. Vrij snel na de laatste brief krijgt Catrien een adreswijziging met de vermelding: "nieuw adres onbekend". Het gezin Kozenicki wordt op 20 juli 1943 op het 72ste en laatste transport vanuit doorgangskamp Westerbork

naar vernietigingskamp Sobibor gezet. Op 23 juli 1943 wordt het hele gezin daar vermoord, vermoedelijk meteen na aankomst.